

BÁCSORSZÁG

III. évf., 5. szám
1997. május 1.

TARTALOM

**Vajdasági
honismereti
szemle**

A bácskai nemesi felkelés
1797-ben (1.)

Diákélet a szabadkai latin
gimnáziumban (1747-1845)
(2.)

Egy nemesi adomány
nyomában

Évszázados tapasztalatok a
népi gyógyászatban

Disznóvágás Doroszlón

Bácsország az Új Révaiban

A BÁCSKAI NEMESI FELKELÉS 1797-BEN

(1.)

A KÖZÉPKORI feudális hadászat alapját képezi a nemesi felkelés (insurrectio). Közshelynek számít, hogy a hűbérúr birtokáért, kiváltsága-ért cserébe hűséggel tartozik uralkodójának, s ebbe beletartozik az esetleges háborúban való részvétel is.

Már Mátyás (1443-1490) király kísérletezett az állandó hadsereg felállításával (Fekete sereg), halála után azonban az széthullott. Ám Mohács (1526) kijózanítólag hatott és teljes egészében rámutatott a szeri rendszer hiányosságaira. A Habsburgok intézményesítik majd a zsoldosok seregét mint az állandó hadsereg egy típusát. III. Károly (1685-1740) az 1713-ban meghozott VIII. törvényikk alapján elrendeli az állandó sorkatonaság megszervezését, s kimondja a provinciális hadfogadó kerületek megalakítását. Ezzel a nemesi felkelés jelentősége is háttérbe szorul, és kiváltságai is alapjaiban inognak meg. Az osztrák örökösödési háborúk (1740-1748) jelentős időszerevé teszik a mozgósítás e régi formáját.

A XVIII. században a nemesi felkelés utolsó törvényes szabályozása 1741-ből származik, ami érvényben marad egészen 1848-ig, a rendi kiváltságok megszűnéséig. Hattyúdala a napóleoni háborúk (1803-1815) idejére tehető, amikor több ízben megszervezték az insurrectiót. Külön bizottságot bízták meg a nemesi felkelés tervének kidolgozásával, pontosításával.

Az insurrectionális bizottság 1797. április 21-én kezdte meg munkáját. Az általa meghozott terv 25 pontból állt, amelyek tükrözik az előmunkálatok eredményét is. Eszerint a felkelésre képes nemesség létszáma 121. A földesurakra nézve javasolja a bizottság, hogy azok minden nádori porta után egy-egy lovat állítsanak teljes felszereléssel és étellemezzel, a három szabad királyi város – Szabadka, Zombor és Újvidék – pedig a maga nevében egy-egy személyes felkelőt, azonkívül minden nádori porta után egy-egy lovast. A katolikus plébániák egyetemlegesen 12 lovast állítsanak, a görögkeleti és protestáns lelkészségek pedig ugyanezt tekintés irányadóknak. Ugyanakkor felkéri a kalocsai érseket, engedélyezze Ross István zentai plébánosnak, hogy a sereg tábori lelkésze lehessen (emellett

a plébános saját költségén már egy katonát is állított; halála esetén végrendeletében is intézkedik annak kifizetéséről). A privilegialis és kontraktuális községek minden 80 sessio (telek) föld után egy-egy lovast kötelesek állítani. Ezenkívül a lakosságból bárki önként csatlakozhat a sereghöz.

A továbbiakban szó esik az egyenruháról is, amely kék nadrágból, mellényből és fekete báránnyból áll, a mentéből állna, valamint ehhez járulna még a csizma és a fehér-kék zsinórral, rózsával és vitézkötéssel ellátott csákó. A fegyverzet kard, pisztoly és csákány.

Ami a hadfelszerelést illeti, a következőkre lenne szükség: sátrakra, élelem- és poggyászszállító kocsiakra, gyógyszerekre, az emberállomány kiegészítésül pedig trombitásokra, felügyelőkre és kovácsokra. Az utóbbiak költségeire tábori hadipénztárat állítanak fel.

A költségek fedezését a bizottság a következőképpen irányozza elő: a kalocsai érsek tizedjövendelméből, valamint a szabad királyi városok jövendelméből 100 forint után két forint járna, a tisztviselő, kereskedők pedig annyival járulnának hozzá, amennyivel a hadiadóhoz szoktak. A birtok nélküli nemeseket, valamint azokat, akik saját költségen egy lovat állítottak, felmetik a fizetés alól.

A sereg vezetését illetően a bizottság javasolja, hogy a főkapitányi állásra alkalmas egyént a vármegeye a nádortól kérjen, a többi tisztet pedig majd a megyei közgyűlésen választják meg.

A szolgabírák külön feladata, hogy megszervezzék a mozgásban levő sereg közlekedésének, ellátásának biztosítását. Felelnek az utak, átkelőhelyek járhatóságáért, a gabona-, takarmány- és húsellátásáért, a szálláshelyek illetve nyilvános kaszárnyák előkészítéséért, a közbeeső községek, városok üzleteinek, kocsmáinak ellátottságáért, kellő számú szállítóeszköz biztosításáért.

A sereg gyakorlólhelyei gyanánt Szabadkát, Baját és Zombort jelölik ki, a csapatösszevonás színhe-lyeül pedig Szabadkát.

Az insurrectionális bizottság fenti javaslatát változtatás nélkül elfogadták.

(Folytatjuk)

DIÁKÉLET A SZABADKAI LATIN GIMNÁZIUMBAN (1747-1845)

(2.)

AZ 1806-ban kiadott második Ratio educationis megrövidítette a heti munkaidőt. Eddig csütörtökön nem volt tanítás, az újabb intézkedés a kedd délutánt is felszabadította. Ezeket a napokat használták ki a koldúdiákok heti élelmük beszerzésére. Két-hárman valamilyen hangszer kíséretével alkalmi dalocskákat énekelve, szavalatokkal, mókás bohózatokkal végigjárták a város utcáit és az összegyűjtött élelmet lakásukra vitték. Ritka volt az a ház, ahol a diákok ilyenkor nem kaptak valamit. Sokukat meghívták ezeken a napokon meleg ételre is. Diákemberhez nem méltó valódi koldulás volt ez, de létfenntartásukat más módon nem tudták megoldani.

A patrizáló diákok mellett tanultak a szabadkai latin iskolában az ún. „kredenciális” vagy felszolgáló diákok is. Nevüket az ebédlőben elhelyezett edénysekreányról (kredenc) kapták, mert az étkezésnél megterítettek, felszolgáltak, majd feltakarították az ebédlőt és ennek fejében teljes ellátást kaptak. A szabadkai ferences rendház mindig tartott jófizető diákokat, akik mellett megfért néhány kredenciális diák is. Ezek a diákok nemcsak az ebédlőben végezték el a munkát, hanem takarították a barátok celláját, tisztították azok lábbelijét és egyéb apró szolgálatakat tettek.

Az iskola is gondoskodott a szegénydiákok támogatásáról. Ezt a célt szolgálta pl. a „cassa funebris” vagy temetkezési pénztár is. A városban dívó szokás szerint a gimnázium jóhírű diákénekkarát gyakran meghívták egy-egy módosabb polgár temetésére, hogy jelenlétével emelje a temetési szertartás pompáját és gyászénekeket énekeljen. Minden ilyen „fellépésért” a kórusnak régebben hat pengő forint, 1815-től, a devalváció után pedig 12 váltó forint járt. Csak az volt a baj, hogy a szabadkaiak mély gyászukban sokszor megfeledkeztek a fizetésről. Többszöri figyelmeztetésre is alig fizettek. A kassza így gyakran üres maradt. 1829-ben több ilyen temetés után is csak 34 forint gyűlt össze a

pénztárban. Rendszerint a hitoktató kezelte e pénztárt és az összegyűlt pénzt a szegény beteg diákok gyógykezelésére fordították.

1837-ig a „familiatio” vagy tisztogatás is a szegénydiákok segélyezését szolgálta. A latin grammatikális iskolában korábban a takarítást, ami együtt járt a téli fűtéssel, az egyik tanár végezte. Ennek fejében minden diáktól előbb 50, majd 25 dénárt szedhetett be évente a város jóváhagyásával. A fűtéssel járó kiadásokat a diákok fedezték az iskolában egészen 1837-ig, amikor a város azt magára vállalta. Külön fizették a fapénzt, külön a takarításhoz szükséges eszközök beszerzésére előírányzott összeget. Később a tanártól a familiatiot és a fűtést átvették a szegénysorsú diákok, akik ezért szintén fizetést kaptak. 1827-től a familiatio fedezésére minden diák 16 garast fizetett be évente az iskola pénztárába. Az összegyűlt összegből megvették a tüzelőanyagot, a takarításhoz szükséges eszközöket, a megmaradt pénzt pedig, mint pl. 1837-ben 111 frt. 40 krajcárt felosztották a familiatiot végző diákok között. Minden évben megválasztották a legszegényebb, de jó tanuló diákok közül a „pater familiast” vagy iskolai gondnokot, aki ellenőrizte a familiatio körüli munkát.

Mindezeket, a diákemberhez nem méltó és megálázó módját a segélyezésnek az 1848-as nagy forradalmi átalakulások eltüntették, de a szegénydiákok helyzetét a kapitalizmus sem oldotta meg.

A diákok szociális összetétele egy 1847-ből származó adatból látható. Ebben az évben 309 tanuló iratkozott be az iskolába, ebből 117 polgári származású, 87 parasztszülők gyermeke, 47 armalista, 37 zsidó, három papi családból való, egy árva, egy pedig katonai családból származott.

Nemzetiségi hovatartozásukat nem lehet pontosan megállapítani, mert a kimutatásból hiányzik a

EGY NEMESI NEMES ADOMÁNY NYOMÁBAN

1751. június 25-én Zákó István határőrvidéki kapitány nemesi rangot kapott és vele együtt Bajsát. 1759. január 14-én Vojnits Lukács szabadkai határőrvidéki hadnagy és testvérei, András, Jakab, József, Simon és Mihály 13 000 forintért megvásárolták a falu felét. Így a település két nemesi család tulajdona lett, habár az évtizedek múlásával a Vojnitsok egyre több gazdagságra tettek szert, míg a Zákók lassan kiszorultak a vidékről. E két család egyik nagy összefogásának emlékére bukkantam a bajsai római katolikus plébánia levéltári anyagában. Egy formátumra kicsi, de tartalmát tekintve egyedi és érdekes irat szerint a Vojnits és a Zákó család a három helyi egyházfelekezeti papjainak és kántorjainak tartós használatra saját birtokaiból földet adományozott. Az 1827-ben kiállított okmányt vastag, csontfehér papírra írták fekete tintával. Szövege:

„A bajsai öszves Egyházak plébániájának földalap-adományzó levele.

Aláb írtak az Úrnak 1827 esztendejébe szent Péter és Pál napján vagyis június 29-jén az Nemes bajsai Vojnits és az Nemes bajsai Zákó családok ohajtására saját tulajdonföldgyeikből a bajsai Egyházak papjainak és kántorjainak adományoznak földeket következőképen mindenkor használatra

Katolikus plébánosnak Négyfertálosat Görögkeleti plébánosnak Négyfertálosat Evangyélíkusnak Háromfertálosat.

Katolikus kántornak ketőfertálosat Görögkeleti kántornak ketőfertálosat Evangyélíkusnak ketőfertálosat.

Ezta földeket örökösen adományozuk minden bajsai Egyháznak tulajdon saját magunk fölgyeinkből az Nemes családok ohajtására. A kőség meleti fölgyeinkből agyuk ki.

Ezta levelet mind a három Egyháznak kiagyük.

Vojnits Máté
családifő

Dimitrie Zako
Vojnits Hierom
Vojnits Bódog”

Érdekes megemlíteni, hogy a Zákó család feje cirill betűkkel írt alá. Nála még nem indult be az elmagyarosodás, ám a következő generációk már az 1848/49-es szabadságharc lelkes hívei voltak (Zákó István ezredes, Zákó Péter 1848-as követ). Az aláírások mellett mindkét család vörös viaszpecséttel látta el az iratot. A Vonits címer pajzsa, benne a szarufa, felette a két félhold valamint a levágott turbános török fő még látszik, csakúgy, mint a pajzs feletti korona. A Zákó címernek már csak az egynegyede van meg, az is halványan, habár még így is kivehető a pajzs felső része, felette a korona. Ám a fiókáit etető pelikán körvonalai már csak itt-ott sejlenek fel.

Úgy látszik, az egész adományozás fő kezdeményezője Vojnits Máté, Bács-Bodrog vármegye táblabírája lehetett. Erre utal egy korábbi, 1827. április 1-jén kiállított okmány, amelyben Vojnits Máté 50 forintot hagyott a „Bajsai határban Topolya felé felállított keresztnek fentartására...”

Ezt a nézetet erősíti, hogy néhány évvel később a falu legmagasabb pontján egy új kálvária felépítésébe kezdett. 1834-ben, életének 69. évében hunyt el. Földi maradványait ide helyezték. Ebből az évből származik egy adománylevel (1834. október 26.), amelyben 1000 forint került letétbe helyezésre „Tek. Bajsai Vojnits Máté Úr által felépített Kálváriának fentartására...”

E két okmány egyértelműen arra utal, hogy a táblabíró élete akonyán igyekezett biztosítani lelki üdvét, így nem bánt szűkkeblűen a falujában fellelhető három egyházközösséggel (különösen nem a katolikusokkal). Ez is a felé mutat, hogy talán ő beszélt rá a Zákókat a földadómaníyozásra.

ÉVSZÁZADOS TAPASZTALATOK A NÉPI GYÓGYÁSZATBAN

ABBAN a régi világban, amelyről szólni szeretnék, a gyógyítást idős asszonyok, családtagok végezték. Vidékünkön ma már ismeretlen a nagycsalád fogalma, pedig valaha ősünk is ilyen közösségekben élték. (A Balkán zártabb tájain még az 1935-ös években valóság volt a nagycsalád.) Azért említem ez alkalommal a nagycsaládokat, mert ezekben a népes közösségekben formálódhatott az a tudás és tapasztalat, amit mindig átadtak a következő generációnak. A nagycsalád tagjai egy fedél alatt éltek vagy szorosan egymáshoz közelálló házakban. Vérései kapcsolat fűzte őket össze. A férfjág maradt együtt. A legidősebb és legtekintélyesebb férfi volt a családfő, a felesége, az anya, a nagynya, a gazdasszony. Nekik mindenki engedelmeskedett. A legidősebb asszony feladata volt a beteg családtagok gyógyítása. Az örökölt tudást és tapasztalatokat mindig bővítették a családba került ifjú menyecskék, akik magukkal hozták saját családjuk tudását. Mikor a nagycsalád megszűnt, a kisebb közösség vette át ezt a szerepet. Egy nemzetiség számon tartotta egymást, és általában elég közel laktak egymáshoz. Mindig a legidősebb asszonyhoz fordultak segítségért vagy tanácsért, ha betegről volt szó. Minden családban volt 8-10 gyermek, a családban pedig néhányszor ennyi. Mindig akadt tehát egy-egy beteg gyerek vagy beteg öreg. Idős topolyiakkal, tanyasiakkal beszélgetve többször találkoztam meglepő beismeréssel: „Soha életemben nem vótam orvosná.” „Csak kétféle vótam orvosná”. Több asszony, aki 10-12 gyereket szült, azt állította, hogy a gyerekszületést is egyedül végezte el, legfeljebb az első 2-3 szülésnél segédkezett a szüle, az anyja, vagy aki éppen kéznél volt. A cselédasszonyok nehéz sorsáról mesélve megemlítették, hogy nem egy gyermek kint született a szántóföldön, s mert a munka sürgős volt, becsavarták az alsósoknyá-ba, leítették a batyu mellé, vagy a borozdába, s dolgoztak estig. Miért nem fordultak orvoshoz vagy csak nagyon ritkán és a leg súlyosabb eseteken? Egyrészt nem volt pénzük, másrészt nem volt elég orvos. Az volt a szomorú tapasztalat, hogy az orvos és patika nyomorba dönti a családot, a beteg pedig úgyis meghal. Kevés községnek volt olyan orvosa, mint Topolyának a dr. Hadzsi vagy az 1930-as évektől dr. Alekszandar Sijačić, aki a szegényeknél nem fogadott el pénzt a vizsgálatért, hanem mérges morgások és dünnögés közepette kezébe nyomta a betegnek a gyógyszer kiváltásához szükséges összeget. Adások vagyunk emberi nagyságának méltatásáért.

A népi gyógymódokról szeretnék szólni. A megöröklött igénye mellett nem árt a mai nehéz gazdasági viszonyok között ismerni dédanyáink gyógyszerzeit. Apai nagyanyám négy főzés almáriú-mának felső fiókjában a teákat, fűveket, magokat őrizte. Nyáron gyakran mentünk ki a közeli szántóföldekre, ahol különböző növényeket gyűjtött. Otthon csoportosítva szárították őket egy kerek vesszőből fonott gyümölcszárítóban. A szárított növények tiszta vászonzacskóba kerültek. Nagymama tapintásról, de főleg az illatáról állapította meg, hogy melyikre van szükség.

A gulladádos és dagadt szemet kamillával borogatták, párolták. Kamillát használtak más gulladásra is. Bőrgyulladását kámförbe áztatott bodzalevével, vagy kámförös spirituusszal gyógykezelték. Ha a gyereken vagy több gyereken valami kiütés volt, kenyérsütés után, mikor már hűlőfélben volt a kemence, ruháitulan betereleik őket a kemencébe és amíg lehetett, benn-tartották.

Gyakran kellett friss sebet gyógykezelní. Bodzalevél, lapulevél, útifű került a sebre. Ha a seb nagyon mérges, gulladádos volt, paradicsomot, vöröshagymát kötöttek rá, ez kiszívta a sebet, lehűzta a gulladást. Tettek a sebre kutyatej-virágot és a levelét, pókhálót és reá ecetes vagy húgos sárgaföldet. Ha a seb nagyon vértett, sózott kenyérbéllel szorították le. Ecettel fertőtlenítettek, ritkán pálinkával. A fájós lábat fűzjalevéből főzött vízben áztatták. Kelésre, hogy megérijen és kifakadjon, csecskovászt kötöttek ruhával. Ez lisztből, tojássárgájából, szappanból és vöröshagymából készült. Jó volt a kelésre a megpuhított káposztalevél is. Ha valaki elesett vagy valamilyen módon megütötte valamely testrészét (kezét, lábát), krumplít reszelték és ruha közé téve a beteg testrésze köztötték. Ez csillapította a fájdalmat, s lelappadt a daganat. A krumpli 8-10 óra után szürke volt és száraz. Vagy: ecettel gyorsan álitottu tejet köbötték a beteg részre. A babonások roszdát szorak a nyitott sebre.

A leggyakoribb betegség télen, lévén minden családban több gyermek, a megfázás, a köhögés, a torokfájás volt. Kezdeti állapotában a torokfájást teákkal enyhítették: bodza, babérlevél, hársfa, ánizs, hagymateja, persze forrón. Kívülről bekötötték a torkot puha meleg ruhával, kötöttek rá forró korpát vagy vöröshagymát. Ha volt, marhafagyú kötöttek a beteg mellére. Jó gyógyszernek számított a kacsaszíros forró tej. Ha végleg nem segített semmi, a nagymama lépett színré. Ezt a goromba módszer csak akkor alkalmazták, ha a gyerek mandulái nagyon gennyesek voltak. Ezt a gyógymódot csak kisebb gyereken lehetett végrehajtani. Az enyhébb változat: a gyerek torkára durva vászontörülközöt csavartak, azt jól meghúzták és felemelték a gyereket ötször-hatszor a kemencepadkára. Ha ez se oldotta meg a dolgot: a nagymama egy fakanálra durva vászonrongyot csavart, vízbe majd sóba mártotta, és eldugta a háta mögé. Általában a kemencepadkán ült. A gyereket magához csalta valami édességgel, kinyitatta vele a száját, hirtelen előkapta a fakanalat, lenyomta a gyerek torkán és kétszer-háromszor megforgatta. Megtörtént, hogy a delikvens elájult, de másnap nem volt beteg. Nagyon makacs köhögés esetén egy kanál petróleumra cukrot szórak, és azt nyellették le a beteggel. Orrdugulásra kékfestő rongyot égettek, s annak a füstjét kellett beszívni. A só gyógyító erejét nagyon jól ismerték és használták is. Meleg só s vízzel öblögtetik, de ismerték a só s gőz hatását is.

(folytatás a 7. oldalon)

DISZNÓVÁGÁS DOROSZLÓN

ASERTÉSTENYÉSZTÉSNEK mindig is fontos szerepe volt az ételmezésben, de még manapság is szegénységi bizonyítványnak számít, ha valamely háztartásban nem ölnek disznót a tél folyamán.

(...)

A legszegényebb család is éven át legalább egy hizót vágott. A nekivaló malacot március-áprilisban, kiteelés után vásárolta valamelyik gazdától, amelyet az asszony kényen-kedven nevelt. Mosadékkal, gazzal (gyomnövényekkel), tökkel, főtt aprókrumplival, búzakorpával meg újkukoricával etette. Karácsonyig 100-120 kilóra hizlalta, ami jó eredménynek számított a hagyományos zsírdisznónál (a mangalicánál meg a Pfeifer fajtánál), amelyek az 1950-es évekig voltak tenyésztésben.

A gazdák családjuk minden felnőtt tagjára egy hizót vágtak, beleértve a szolgákat is. Hizlalni jó állású, széles homlokú süldőt fogtak be, amely két nagypéntenek járt ki a kanászhoz. A keskeny homlokú, vékony dongájú, nyurga süldőt snajdérnak nevezték és nem türték öljaikban a hizók között, mert rosszul hizott és csak pusztította a takarmányt. A süldőket szeptember elején, Egyed napján fogták kukoricára, hogy a hiedelmi elvárásoknak megfelelően, jó étvágyuk legyen és karácsonyig meghizzanak. A húsdisznókat az 1960-as években honosították meg a faluban.

(...)

Parasztünnap a disznótor. „Disznótorba ott vót mindenkí, aki belesegített, családostú, még a testvérék családostú, más nemigén...” (M. I.***) – mondta egy adatközlő.

Mire beesteledett, addigra minden munkával elkészültek, de még a húst is lesózták. A konyháról meg kiáramlott a készülő vacsora jó illata. A koma is eljött, akit vendégnek hívtak. A gyerekek meg, akik a gangon futkostak és látták, hogy a felnőttek asztalhoz ültek, huncutul öszszenevettek és bekiabáltak:

- Hé, gazduram, szabad-é kántáni?
- No, csak rajta, hát mire vártok? – hallatszott a felelet.

Ekkor a gyerekek elkezdtek énekelni:

„Disznót ötek itt ma, hurkát észnek itt ma.

Zöd a nadrágom, nem fekete bársony.

Aggyanak énni, mer hátik a lábom...”

Be sem fejezhették a böllércsufuló rigmust, mert a gazda így szólt ki:

– Ölég vót; mosmá gyerték vacsoráni!

A gyerekek a laciasztalnál foglaltak helyet, mert a felnőttek közé csak az ülhetett, akinek a köldöke elérte az asztalt.

„Vót ahun fölötöztek maskarának, oszt a zasszonyokat akarták tojznyi, vagys hát alájuknyúni...” (M. I.)

A háziasszony az örömtől és a konyha melegétől kipirultan biztatta vendégeit, hogy csak fogjanak hozzá az evéshez: „Ne nézzék keték, hogy nincs mit”, meg: „Égyén mindenkí úgy, mind otthon, csak né annyit, ha-ném többet!” Ezen mindenki jót nevetett, pedig ezt minden disznótoron így szokták mondani. Azután meg hozzátette: „Hát, örülök, hogy ennyi szép mindén létt. Mindén, ami égygy szegény házhó köll: sonka, kóbasz, szalonna még mindén...” „Ha nem léssz jó, akkó maj a böllérc kó mindet megénni!” – szólt bölcsen a gazda mosolyogva a bajusza alatt.

A böller meg szerénykedve húzta be a nyakát, mintha tényleg félne attól, amivel az imént a gazda megfenyegette és megszólalt: „Hát, nem hiába mondják, hogy égygy sporulus fukar öregasszony még égygy kövér disznó után mindén marad, ami köll, de hajják, így is van!”

A koma meg mielőtt elfoglalta a neki szánt előkelő helyet, köszöntőt mondott, ami valahogyan így hangzott: „Hát, akkó fogjunk hozzá, ha má annyira kinájják keték. Mink ugyan még sè érdeműjük, mondom a komaaszszontoknak, mer nem is vótunk itt segíteni, de azé maj nem lészünk szégyüllössek. Akkó hát, aggyon az Isten sok ilyen disznóvágást! De hogyan is mondták az öregjeink:

„Koca, koca tarka, sè füle, sè farka.

Csak az a hibája, rongyos a nadrágja.

Aggyon Isten bő bort, bő buzát,

Kismalacot, nagy csizmát...”

Ezen mindenki jót nevetett. Amíg a levesnél tartottak, addig csak a tányérhoz koccanó kanalak csengése hallatszott, de minél közelebb került a sor a töltött káposztához, annál emelkedettebb lett a hangulat. Közben üritgettek a poharakat, mert az újbork is erre az időre letisztultak és kinőt a „mérégfoguk”, okot adva a jó itóka dicséretére. A kedélyes beszélgetés a gazda aggodó kérdése zavarta meg egy pillanatra, amit a feleségéhez intézett:

– Tè, Juli, bezártad-è a kiskaput?

– Be bizony, hajja ke, tán csak nem gondúja, hogy nyitta hagyom, hogy az gyűjön be rajta, aki akar...

Bizony sokszor előfordult már, hogy amíg tartott a tor, addig a kamrából ellopták a húst. A felnőttek kedélyes társalgását a gyerekek látott szájjal hallgatták. A disznótorok alkalmasak voltak a hagyományok ápolására is, mert minden családban volt valaki, aki szellemes előadással, régi történetekkel szórakoztatta a többieket. (...)

KOVÁCS Andre*

* Részletek a szerző hosszabb tanulmányából.

** Moger István, az egyik doroszlói adatközlő. A gyűjtés idején, 1981-ben, 83 éves volt.

DIÁKÉLET A SZABADKAI LATIN GIMNÁZIUMBAN (1747-1845) (folytatás a 3. oldalról)

nemzetiséget jelző rovat. Ha helyenként létezik is ez a rovat, a magyarországi illetőségű tanulókat magyarokként vezették. Csak a zsidóknál és a szerbeknél jelezték külön a vallást „héber”, „görögkeleti” jelzéssel. Míg a zsidó származású diákok a múlt század elejétől kezdve egyre többen látogatták az iskolát, szerb tanuló alig volt évente három-négy. Ezek is leginkább a helybeli szerbek gyermekei. Elkerülték a szerbek ezt a katolikus jellegű iskolát, inkább Sremski Karlovci és Zombor felé gravitáltak és az ott működő pravoszláv jellegű iskolákat látogatták.

Illetőségükre nézve az 1828-29-es iskolaévben 354 az ország 16 vármegyéjéből, azonkívül Csehországból, Boszniából, Galiciából és Szlavóniából összegyűlt tanuló látogatta az iskolát. Legtöbb vidéki, egyben patrizáló diák a felvidéki szlovákok közül került ki. A más megyebeliek rendszerint harmadát, ritkábban negyedét tették ki a diákok számának.

(Folytatjuk)

PÁLINKÁS József

"A szabadkai közs. főgymnasium győztes versenycsapata." Balról jobbra (állnak): Polyákovits E., Tary S., Macska B., Szilberleiter J., Kozla A., Ilkovits Iv. J., Vojnits T. I. Jámbor I." (ülnek): Richter N., Matkovich Miklós, Lénárd I. tornalainító". -A levelezőlapot Vig Zs. S. könyvkereskedése jelentette meg, s Krausz és Fischer szabadkai nyomdájából került ki. A címzett: "Tekintetes Gyelmis Gerő takarékpénztári igazgató úrnak Marienbad Hotel Klinger II. 177". A ceruzával írt szöveg: "Kelt a Bárányban a honvédezenekar hallgatásakor a palicsi tornaverseny után 1901 júni 25. A 10-es csapatot lefőztük." Az aláíráskok: "Békellyné, Eperjessyné, Dekerné, Varga Sárkány, Magyarúrsné, Magyarurás, Dekker Gyula, Eperjes, Békelly Gyula, Szerdahelyi János." (Prokes Szabolcs gyűjteményéből)

ÉVSZÁZADOS TAPASZTALATOK A NÉPI GYÓGYÁSZATBAN (folytatás az 5. oldalról)

Ha csecsemő volt beteg, vízzel kevert madárürüléket itattak vele. A népi gyógymód eszközeiről szólna nem hagyható ki a felsorolásból a fokhagyma és a vöröshagyma. Fogyszották télen és nyáron. Sokszor csak hagymát ettek kenyérről, mert nem volt más. Huszár-rostélyosnak a pirtott kenyeret nevezték, amit megkentek fokhagymával. Leveseikből, ételeikből ki nem hagyták volna vagy az egyik vagy a másik hagymát. A fokhagymát különösen a vérnyomással küszködők fogyasztották. A vérnyomás csökkentésére használták még a zöldésgözdjéből főzött teát vagy megszurkálták az ereket és bekenték timsóval.

Az aranyértől szenvedőket krumplicőzre ültették.

Ki túl sok vizet fogyasztott, összeragadt a szája, valószínűleg cukorbeteg volt, az sok vöröshagymát evett, meg sok babot, és babbüvelyből főzött teát fogyasztott víz helyett. Téli vitamín-szükségletüket a savanyúkáposzta oldotta meg. Ha valakinek megfagyott a keze, lába, savanyúkáposztát raktak rá vagy disznópéval kenték meg. Egésre tojásfehérjét kentek, ha nem volt, megtette a takony is. Nagyon jelentős szerepet játszott a népi gyógyászatban a torna. Fogfájáskor a lyukas fogba reszelt erős tornát tettek vagy beléndek magját. Fejfájást, derék- és hátfájást tornával gyógyítottak a következőképpen: frissen reszelt tornát két ruha közt téve rátették a fejre. Addig maradt a fejen, míg az illető kibirta. Ha valamедig eltúrte, megszűnt a fejfájás és nemcsak az egy alkalombeli. Derekra, hátra úgy tették rá, hogy a bőrt először megkenték olajjal és ruhára helyezték. Csak néhány percig maradt a bőrön, ha tovább rajta tartották, megégett a bőr.

A reumás testrészek kezelésére készítették egy folyadékot: öt liter vízhez hozzáadták 10 dk timsót, 1/2 kg sót, egy liter ecetet, ezt összefőzték és ezzel gőzölték, kenték a beteg részeket. A nyúkszemtől úgy szabadultak meg, hogy cémával vagy lószőrrel elkötötték. Hasmenésre a gyógyszer vedgeszertnye volt cukorral. A szabadkéményben mindig felakasztva nyúlhajat tartottak. Ha valakinek kirepedt a sarka, a keze, azzal kenték meg.

Fiatal lányok a kritikus napjaikban vagy rendellenességnek tartott ügy esetén, zöld dióval fűszerezett pálinkát kaptak vagy címetet. A tüdőbetegek tarackteát ittak és tarackból főzött lében fürdették őket.

Voltak babonás eljárások is. Kutyaharapás esetén egy kutya szőrét kell megpörkölni és a sebre kötni. Csonttörés esetén: önts naponta a sópráire pálinkát és meggyógyulsz.

Minden faluban éltek olyan emberek, akik valóban értettek a gyógyításhoz. Topolján az öreg Zsuzsó (írásban: Kis) állott ilyen ember hírében. Nagyon idős topoljaiak még emlékeznek rá, gyógyította őket. Többek között a csonttörést, ficamot ő látta el. Tudta gyógyítani a vesztiséget. Vittek hozzá embert és állatot. Sajnos a tudását magával vitte. Meggyilkolták a pénzért.

BORÚS Rózsa

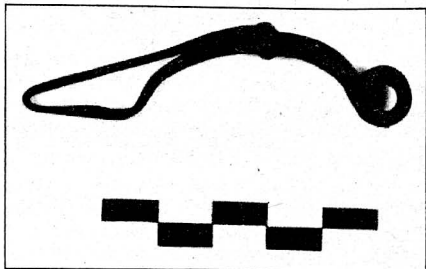
BÁCSORSZÁG AZ ÚJ RÉVAIBAN

Aszekszárdi Babits Kiadó gondozásában február végén megjelent a még tavaly karácsonyra beharangozott Révai Új Lexikona első (A–Baj) kötete. Formája, mérete és kötésre ugyanolyan, mint a Révai Nagy Lexikona. Mintegy 3600, ábécébe rendszerezett címszavával és utalásával részletes áttekintést ad a XX. századi Magyarországról és a magyarságról, annak egyetemes történelméről, földrajzáról, irodalmáról, tudományáról, néprajzáról, zenéjéről, művészetéről, kultúrájáról stb. A szerkesztőt az az elv vezérelte, hogy a lexikonban helyet kapjon a történeti Magyarország valamennyi helységének ismertetése, továbbá olyan helységek és földrajzi egységek, meghatározások is, amelyek jelentős szereppel bírtak vagy bírnak a magyar kisebbség és diaszpóra történetében, művészetesen és kultúrájában. Helyet kapnak a jeles magyar személyiségek: politikusok, írók, művészek, tudósok stb., eltekintve attól, hogy az anyaországon belül vagy kívül éltek és alkottak, valamint olyan fogalmak, meghatározások és tárgyak ismertetése, amelyek valamilyen módon kapcsolódnak a magyarsághoz. A lexikon szócikkei szokatlan alaposággal és részletességgel merítik ki és ölelik fel többek között a délvidéki településekkel, személyekkel, eseményekkel kapcsolatos témaköröket. A kötet, sajnos, nem mentes a kisebb nyomdai hibáktól, és bizonyos szócikkeknél következetlenségek tapasztalhatók. Sok szócikknél (ahol egyébként indokolt lenne) mellőztek az irodalom feltüntetését. Mindezek ellenére, széles terjedelmére és bőségére való tekintettel egyedülálló a mai magyar lexikonkiadásban és a könyvpiacra a Révai Új Lexikona, amelynek most megjelent első kötetében helyet kapott honismereti szemlének, a Bácsország is: a szövegen kívül a lap fedőlapja fotójának közlésével is (810. old.).

A teljes sorozatot 10-12 kötetben 2001-ig szándékozza megjelentetni a kiadó. Remélhetőleg nem jut arra a sorsra, mint a néhány évvel indult Magyar Nagylexikon, amelynek eddig négy kötete jelent meg és úgy látszik, a kiadó csődje miatt befejezetlen marad.

BERKES József

A KELTÁK

EZÜTTAL egy népcsoportról emlékezünk meg: a keltákról vagy gallokról. Szilárd társadalommal való összekovácsolódásuk a Rajna vidékén, a mai Dél-Németország és Csehország területén ment végbe. Ezekről a területekről indultak el kivételesen jól szervezett harcos törzsek a Földközi-tenger (Itália), illetve a Duna, és annak mellékfolyóit követve keleti és délkeleti irányba.

Első nagy mozgólódásai i. e. 420 táján kezdődtek. A Kárpát-medencében az i. e. IV. század elején jelentek meg, és fokozatosan foglalták el az egész térséget. Innen, a Duna-medencéből indították támadásaikat a Balkán és a gazdag görög területek felé. Legnagyobb vállalkozásukra i. e. 279-ben került sor, amely azonban súlyos vereséggel végződött. A mozgásban levő kelták többsége, köztük a legerősebbek, a szkordiszkusok, a Szerémségben, Dél-Bácskában és Mácsvában telepedtek le.

Katonai erűk, társadalmi felsőbbrendűségük alapjait kitűnő iparokai képezték. A kelták voltak koruk legképzettebb vasművesei, kardjaik, lándzsáik félelmetesek voltak, mert rájöttek az acélosítás módszerére. Központjaik, erődítményeik helyét jó érzékkel választották meg. Belgrád első ismert neve Singidunum volt, a „dunum” szó pedig erődítményt jelentett. A vasművészet mellett meg kell említeni gölőncsér iparukat, amely maradandó értékeket alkotott. Egyik edénygyártó központjuk a Száva partján, Herkóca közelében, az úgynevezett „Gomolaván volt. Ezen a helyen a hatvanas években kiterjedt feltárások folytak. A képen látható fibula is onnan származik.

SZEKERES László

E számunk szerzői: BERKES József régész/levéltáros (Budapest) * BORÚS Rózsa ny. tanár/néprajzkutató (Topolya) * KOVÁCS Endre néprajzkutató (Doroszló) * NAGY Tibor tanár (Bajsa) * PÁLINKÁS József (1915-1987) * PEJIN Attila történész (Zenta) * SZEKERES László régész (Szabadka)

BÁCSORSZÁG

– Alapító: Dr. Csillag Károly (1862-?), Szabadka, 1904 * A Szabad Hét Nap havi melléklete * Megjelenik minden hónap első csütörtökén * Lapzártá minden hónap 20-án * III. évf., 5. szám * 1997. május 1. * Szerkesztőség: Beszedés Valéria * Czékus Géza * Lalia Gábor * Magyar László * Ricz Péter * Szekeres László * Tolnai Ottó * Felelős szerkesztő: SZEKERES László * Szerkesztés: Szabó József * Számítógépes tördelés: Roncsák Alexander * Fedőlap: Aczél Henrik (1876-1946) * Kéziratokat és képeket nem őrzünk meg és nem adunk vissza * Az aláírt cikkekért a szerzők viselik a felelősséget * A szerkesztőség fenntartja az írások szellemét és tartalmát nem érintő rövidítések jogát * Levélcím: Szabad Hét Nap ~ Bácsország, 24000 Szabadka, Lazar Nešić tér 1/VI. Pf.: 9.